

ОСВРТ НА ПИТАЊЕ СОЦИЈАЛНЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА РИМСКОГ СИНГИДУНУМА НА ОСНОВУ ЕПИГРАФСКИХ СПОМЕНИКА

Радмила Зотовић

Археолошки институт, Београд

Апстракт: *Епиграфски споменици са подручја античког Сингидунума бележе носиоце одређених друштвених функција, односно, припаднике одређених социјалних слојева. Војни споменици, иако ретки, показују поштовање Јулијера, у највећем броју самостално, а затим и у кулној заједници са Генијем касирума леђије IV Флавије, са Тера Мајер, Либером и његовим женским поредом Либером. Међу носиоцима војних функција могу се уочити досељеници са истока, док значајан део носилаца друштвених функција чини романизовано домородачко становништво. Неизвесно је да ли се ради о локалном индиженом становништву или оном досељеном са других источних подручја. Период Трајана може се означити као прелазни период од римско-домородачких до римских облика управе.*

Кључне речи: *Сингидунум, становништво, епиграфски споменици, војне функције, цивилне функције.*

Епиграфски споменици са подручја римског Сингидунума броје укупно 52 носиоца одређених друштвених функција, односно припадника одређеног социјалног слоја, као и 2 носиоца друштвених признања. Међусобни однос цивилних и војних функција показује знатно преимућство последњих, а статистички исказано то је 39 војних према 15 цивилних функција.

Од цивилних функција на епиграфским споменицима помињу се функције *vico magister, decurio, duumvir (quinquenalis), aedil, questor, augustalis* и један припадник социјалног слоја ослобођеника (*libertus*). Од војних функција на епиграфским споменицима помињу се функције *miles, veteranus, beneficiarius praefecti, beneficiarius consularis, centurio, praefectus kastrorum, optio, aquilifer, signifer, imaginifer, custos armorum, cornicularius, strator*. Овако бројно преимућство војних функција, којих је готово три пута више од цивилних, није изненађујуће. Исто или слично може се уочити и на другим подручјима градских центара римског периода на територији данашње Србије. До сада прикупљена грађа за анализу социјалне структуре становништва на читавом подручју „римске” Србије показује да су војне функције биле у знатном бројном преимућству у односу на цивилне (Zotović 2003). Ова чињеница се не може објаснити већом бројношћу

војног становништва над цивилним, па чак ни случајношћу налаза епиграфских споменика, већ процесом урбанизације као једним од фактора романизације. Процес урбанизације је сам по себи наметао постепено прихватање римских стандарда, са једне стране диктирано одређеним процесима међу домаћим становништвом, а са друге одређеним санкционисањем од стране Рима. Тако су, на пример, перегрини често присвајали римска имена, против чега су чак доношене и законске мере (Staras 1999: 122). Обрнуто томе, процес романизације се одвијао брже у војсци, због прости потребе лојалности војних лица управној власти. Свакако да је лојалност нижих чиновна била мање важна од лојалности виших, па се тако право римског грађанства добијало и аутоматски, напредовањем од нижих ка вишим војним чиновима.¹

Статистички однос бројности вотивних и надгробних споменика у овом случају није од веће важности јер може бити последица случајности налаза и откривања одређених локалитета. Но, очљиво је да је у оквиру констатованих вотивних споменика највећи број њих увек посвећен државном култу, тј. култу бога Јупитера. Ово је евидентно у оквиру укупног броја како цивилних, тако и војних функција на подручју данашње Србије. Чињеница да у оквиру цивилних функција са подручја Сингидунума није до сада констатована ниједна посвета Јупитеру може се приписати случајности налаза, тим пре што је од десет епиграфских споменика само један вотивни, и то са посветом *Herculi Augusto*. У оквиру војних функција на подручју Сингидунума је од осам вотивних споменика седам посвећено Јупитеру самостално или у култној заједници са другим божанствима, а један богињи Хекати. Јупитер се у култним заједницама помиње у једном случају са богињом Тера Матер, Либером и његовим женским паредром Либером (*veteranus* 7), а у другом са Генијем каструма легије *IV Flaviae (praef. castrorum* 2). Први натпис посвећује *T. Aurelius Atticus*, ветеран, бивши префект кастрорум, квинквенал Сингидунума и декурион колоније Сирмијум, а други *Nassius Dexter*, префект кастрорум (или легије). Последња посвета је нарочито интересантна јер упућује на религијски живот легије. Посвета Јупитеру и Генију каструма, а нарочито помињање једног *aquilifer-a (veteranus* 4) говори о религијском животу легије *IV Flaviae* у оквиру саме њене постаје, а не појединачног, тј. личног испољавања верских убеђења. Посвета Јупитеру, и Јупитеру и генију каструма (или легије) даје потврду да је култ Јупитера био важан и у званичном смислу као култ заштитника легије, односно уопште војске.²

¹ Тако се, на пример, право грађанства аутоматски добијало напредовањем до војног чина *decurio cohortis*.

² Сличну посвету налазимо у Улпијани (*CIL* III:8173), где се вотивни натпис односи на Јупитера и *Genio stationis* такође легије *IV Flaviae*. Самосталну посвету Генију легије *IV Flaviae* налазимо такође у Смедереву (Mirković 1986: 64–65), и датована је у период Диоклецијана и Максимилијана.

Помињање аквилифера (*aquilifero*), који није био високи војни чин, али је био изузетно поштован и цењен, говори о упражњавању религијских процесија тзв. „обожавања орла”. У оваквим процесијама орао, симбол и заштита одређене легије, бивао је изношен из посебне капеле где је чуван, а затим у одређеном верском ритуалу којем је присуствовало целокупно људство легије, бивао помазан и освештан. Иначе, помињање ове функције на подручју Србије доста је ретко. Поред овога из Сингидунума, помињу се још два аквилифера са подручја Пожаревца (Mirković 1986: 71–72, п. 23, 135–136, п. 119), а за подручје осталих делова Царства списак аквилифера даје Спајдел (Speidel 1976: 123).

Од осталих војних функција које се ретко или ређе помињу, како на подручју Сингидунума, тако и читаве Србије, налазимо функције *cornicularius*, *custos armorum*, *imaginifer*, *signifer*, *optio* и *praefectus castrorum*. Функција *praefectus castrorum* већ је детаљно коментарисана (Mirković 2000: 7–10). Иста функција помиње се на подручју Србије још једино у Костолцу (Mirković 1986: 125–126, п. 101). Нешто чешће јавља се функција *cornicularius*, *custos armorum* и *signifer*. Тако се функција *cornicularius* јавља још на два примера са подручја Пожаревца и једном из Ниша (Mirković 1986: 68, п. 14, 134, п. 116; Petrović 1979: 84–85, п. 35), *custos armorum* на четири примера из Костолца (Mirković 1986: 92, п. 53), и *signifer* на седам примера, такође из Костолца (*ibid.*: 92, п. 53, 121, п. 92, 136–137, п. 121, 137–138, п. 122). Интересантно је уочити да су носиоци функције *signifer* били ветерани, како из Сингидунума, тако и Костолца. Функција *optio*, која се на подручју Сингидунума јавља само једном, констатована је још на два споменика, једном из Костолца (*ibid.*: 121–122, п. 93) и једном из Смедерева (*ibid.*: 66–67, п. 12).

Такође, интересантно је уочити да на релацији војне-цивилне функције, осим већ помињаног Т. Аурелија Атика, нема сукцесивних функција, тј. нема до сада забележених појединаца који су по окончању војне прешли у цивилну службу. У смислу напредовања чланова одређене породице од војних до цивилних функција интересантно је уочити породицу *Cassii*. Изгледа да су *Cassii* дошли као војници на подручје Сингидунума (Mirković and Dušanić 1976: 67), и да су се ту и населили. Касније извесног *Cassia* налазимо као декуриона муниципијума Сингидунума. Имена преосталих чланова ове породице упућују на индигено порекло, највероватније келтско (Parazoglu 1969: 174). Од осталог досељеног или привремено досељеног становништва помињу се још два ветерана (*veteranus* 6, 8), од којих је један изгледа регрутован негде у Малој Азији (*M. Aurelio Papiae*), а други је пореклом из Скупа (*Crescens Scupis*). Изгледа да су досељени са истока забележени на још неколико споменика (*veteranus* 11, 12; *strator* 1, 2), што наводи на интересантан закључак да имиграција из тог дела Царства на подручје Сингидунума није била претежно цивилног карактера (Кондић 1968: 276). Иначе,

ономастичке формуле, како војног, тако и цивилног становништва имају углавном уобичајену трочлану формулу која упућује на период касног II или III в. Ретко се јављају двочлане ономастичке формуле типа *Aurelius Maximus* (нпр. *veteranus* 2, 3), а упућују највероватније на период после 212. г., односно добијање грађанског права едиктом *Constitutio Antoniana*. Интересантне су четворочлане формуле са филијацијом, које налазимо у два случаја (*vico magister* 1, *veteranus* 14), а које потичу с краја или друге половине II в. У случају *P. Flavia Felix*-а јасно је да се ради о пореклом домородачкој породици чији су чланови примили римско грађанско право још у време Флавијеваца. Хронолошки однос помињања функција принцепс и вико магистер даје значајан податак о развојним фазама урбанизације области античког Сингидунума. Оба натписа се односе на село Бубе или Буба, и први показује да је крајем I в. н. е. територија и управа овог села била организована под принцепсом, прелазним обликом од домородачке до римске управе, а да је већ крајем II в. имала управу и организацију класичног римског стандарда са вико магистером, па чак и организованим колегијем. Остали натписи са помињаним функцијама, како цивилним, тако и војним, не дају могућност за прецизније уочавање хронолошких фаза урбанизације Сингидунума. У том смислу недостаје дубља анализа епиграфских споменика, нарочито уочавање брачних веза, деце рођене у одређеним браковима, па затим разликовање привремено досељених од трајно досељених, као и домородачког становништва од досељеног. Тек потом би било могуће уочити конкретне хронолошке фазе романизације са аспекта социјалне структуре и друштвене хијерархије римског Сингидунума.

У смислу друштвене хијерархије треба поменути надгробни споменик августала М. Улпија Трофимуса. Извесно је да је поменути августал добио римско грађанско право у време Трајана, и да је највероватније био царски ослобођеник. После тога је доспео до прилично угледних друштвених позиција, о чему сведочи и почасно признање функције декуриона Сингидунума. Овај натпис, као и натписи на којима се помињу принцепс и вико магистер, дају потврду да је крај I и прва четвртина II в., или прецизније период владавине Трајана, прелазни период у коме долази до замене римско-домородачких облика управе римским стандардним формама.

Све у свему, помињање друштвених функција, признања и припадника одређених социјалних слојева са подручја Сингидунума даје могућност за извођење следећих закључака. На првом месту они показују, као што је већ речено, да је период владавине Трајана прелазни период од римско-домородачких облика управе ка римским облицима. Пре њега се могу очекивати почетни облици римских стандарда администрације у самом градском језгру античког Сингидунума, док се његова околина у односу на центар организује у прелазним формама рим-

ско-домородачких управних облика. Овакав начин административне организације урбаних и протоурбаних центара припада уобичајеном систему политичке организације римске власти над освојеним територијама (Zotović 2002: 15-22), како по начину организације, тако и по хронолошким распонима у коме се она одиграва. Слоју најраније романизованог домаћег становништва припадају свакако чланови угледних домородачких породица, за које се може очекивати да су се нашли на местима римско-домородачких облика управе, а касније њихови потомци у администрацији римског политичко-административног стандарда. Већ од времена Трајана може се уочити прилив становништва са стране и све бржи процес романизације на овим просторима. Којом се брзином процес романизације од половине II в. па надаље током III в. одигравао није извесно тврдити, нарочито због малог броја епиграфских споменика који бележе друштвене функције. Евидентан је прилив становништва са истока и то не цивилног карактера, већ војног. У касном II и током III в. евидентно је присуство романизованог домородачког становништва, како у цивилној, тако и у војној области живота, али се на питање колики је број њих припадао локалном романизованом домородачком становништву, а колики досељеном са других подручја, за сада не може дати прецизан одговор. Извесно је да се романизовано домородачко становништво „крије” иза двочланих ономастичких формула типа *Aurelius* (*Valerius*, *Claudius*, *Aemilius* и сл.), *Maximus* (*Ingenianus*, *Iulianus* и сл.), као и одређеног броја трочланих ономастичких формула сличног типа као претходне, на који је придодат когномен (нпр. *M. Aurelius Severinus* и сл.) Оваква појава помињања повећаног броја романизованог становништва на епиграфским споменицима током касног II и у III в. на подручју Сингидунума одговара општој појави на подручју читавог Царства (Häussler 1994: 63).

Наравно, тек би додатна анализа епиграфског материјала са подручја Сингидунума (већ помињана анализа брачних веза и крвног сродства) могла да да много прецизније одговоре на различита питања социјалне структуре и друштвене хијерархије овога подручја у периоду римске владавине.

КАТАЛОГ

Кључ: након натписа наведени су (осим тамо где нису познати); врста налаза; место налаза; литература; датовање, и на основу чега је извршено, са референцом.

Vico magister

1. *P. Fl(avius) Felix P. fi(lius) vi(co) m(agister) c(onsesu) col[l]egi v(ici) s(ententia) posuit ex vico Bube*; votivни споменик – *Herculi Aug(usto)*; Београд; Mirković (1988: 99–100); крај II в. (*loc. cit.*).

Princeps

1. *Sempr[on]io Cobae principi vixit an(nis) L vici Bubae*; надгробни споменик; Београд; Mirković (1988: 100).

Decurio

1. *dec(urio) m(unicipii) Sing(idunum)*; саркофаг; Београд; Vulić, Ladek and Premerstein (1901: 128–129), Гарашанин (1954: 80).
2. *Cl(audius) Valentinianus eq(ues) R(omanus) d(ecurio) III MAP (?)*; Београд; Гарашанин (1954: 94), Гарашанин и Гарашанин (1951: 130), Гарашанин (1974: 87), Марић (1956: 5), Mirković (1968: 87, n. 73), Mirković and Dušanić (1976: 87, n. 76).
3. *dec(urioni) m(unicipii)*; надгробни споменик; Београд; Вулић (1909: 142–143), Гарашанин (1954: 75).
4. *dec(urioni) m(unicipii) Sin(giduni)*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III:6307 [= 8159]), Вулић (1909: 142–143, n. 63), *idem* (1910: Weibl. 213, n. 27), Mirković and Dušanić (1976: 70–71, n. 44).
5. *Infernis Nunnio Prisciano dec(urioni) col(oniae) Sing(iduni)*; надгробни споменик; Београд; Вулић (1934: 61–62, бр.73), Mirković and Dušanić (1976: 71, n. 45); друга половина III в. (*ibid.*: 71).
6. види *augustalis* 1.

Duumvir (quinquennialis)

1. *[V]al(erius) Varius II vir*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III:1661), Mirković and Dušanić (1976: 71–72); 272. г. (*ibid.*: 72, cons. *Quietutus et Veldumuianus*).
2. *ordo am(plissimus ?) s(plendidissima) col(oniae) Sing(iduni) per M(arcos) Aur(elius) Cutiam et Sosonem II viros curante simlicio v(iro) e(gregio) ...*; votivни споменик – *Deae Orciae sacrum pro salute d(ominorum) n(ostrorum duorum) Diocletiani et Maximiani Aug(ustorum duorum)*; Београд (Авала);

Mirković and Dušanić (1976: 19–20, n. 20); 287. г. (*Deiocletiano (!) III et Max[imiano Aug(ustis) co(n)s(ulibus)* – (*ibid.*: 20).

Aedilis

1. *Maximinus [a]jedil(es)*; надгробни споменик; место налаза и литература исти као *duumvir* 1, *quaestor* 1.

Quaestor

1. *Aur(elii) Ingenianus [q(uas)]t(ores)*; место налаза и литература исти као *aedilis* 1, *duumvir* 1.

2. *Aur(elii) Mucianus [q(uaes)]t(ores)*; место налаза и литература исти као *duumvir* 1.

Augustalis

1. *M. Ulp(ius) Trophim[us] aug(ustalis) et o(rnatus) o(rnamentis) dec(urionalibus) M(unicipi) Sing(iduni)*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III: 14534), Vučić, Ladek and Premerstein (1901: 128, n. 33), Гарашанин (1954: 80), Mirković and Dušanić (1976: 72, n. 47); прва половина II в. (*loc. cit.*).

Libertus (liberta)

1. *Lucilla liberorum*; надгробни споменик; Београд; Вулић (1931: 9, бр. 10), Mirković and Dušanić (1976: 88, n. 77).

Miles

1. *Aur(elius) Iulianus m(iles)*; votivни споменик – *IOM pater(no)*; Београд; (*CIL* III:6303), Mirković and Dušanić (1976, 50, n. 12).

2. *L. Val(erius) Crescentio mil(es) leg(ionis) III Fl(aviae) Max(iminianaе)*; votivни споменик – *Deam Hecaten*; Београд; Вулић (1941-1948: 4, бр. 7), Гарашанин (1954: 72), Mirković and Dušanić (1976: 43, n. 1); 236-237. г., према епитету легије (*loc. cit.*).

3. *Cassio Ingenuo mil(iti) leg(ionis) III Fl(aviae)*; надгробни споменик; Београд; Кондић (1960: 30–31).

4. *Cassio Ingenuo mil(iti) leg(ionis) III Fl(aviae)*; надгробни споменик; Београд; Кондић (1960: 33, fig. 1), Mirković and Dušanić (1976: 67, n. 38), исти *miles* 3 (?).

5. *Cl(audius) Lupercus mil(es) leg(ionis) III Fl(aviae) S(everinae) A(lexandrinae)*; votivни споменик – *IOM*; Београд; Вулић (1931: 6, бр. 4), Mirković and Dušanić (1976: 46, n. 4); период Ал. Севера (*loc. cit.*).

6. *L. Aurel(ius) Acutio mil(es) coh(ortis) II Aureliae n(ovae)*; надгробни споменик; Београд; Марић (1956: 358, бр. 2), Mirković and Dušanić (1976: 134–135, n. 118).

Veteranus

1. *Titius Crescens vet(eranus) leg(ionis) III Fl(aviae)*; надгробни споменик; Београд; Петровић (1932: 218), *idem* (1933–1934: 317–321), Вулић (1933: 3–4, бр. 1), Гарашанин (1954: 84), Mirković and Dušanić (1976: 63–64, n. 34); после 150. г. (*loc. cit.*).

2. *Aur(elius) Maxi[mus] vet(eranus) leg(ionis) III [F]l(aviae)*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III:1665), Mirković and Dušanić (1976: 68, n. 39).

3. *Aur(elius) Victor vet(eranus)*; надгробни споменик; Београд; Вулић (1934: 62, бр. 74), Mirković and Dušanić (1976: 69, n. 41); крај III – почетак IV в. (*loc. cit.*).

4. *L. Calpur(nio) Terti(o) vet(erano) ex aqul(ifero) leg(ionis) III Fl(aviae) f(elicis)*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III:1663), Mirković and Dušanić (1976: 63, n. 33).

5. *M. Ulp(io) Mauliano vet(erano) leg(ionis) III Fl(aviae) ex b(ene)f(iciario) trib(uni)*; надгробни споменик; Београд; Mirković and Dušanić (1976: 61–62, n. 30).

6. *M. Aure[l(io)] Papi(ae) vet(erano) leg(ionis) III Fl(aviae) ex b(ene)f(iciario) leg(ati)*; надгробни споменик; Београд; Роровић (1971: 73), Mirković (1976: 60–61, n. 29); прва половина III в., на основу новца Гордијана III (*loc. cit.*).

7. *T. Aur(elius) Atticus vet(eranus) leg(ionis) III Fl(aviae) ex sig(nifero) p(raefectus) k(astrorum) q(uin)q(uennalis) Sing(iduni) dec(urio) col(oniae) Sirmiens(ium)*; votivни споменик – *IOM Terrae Matri Libero patr(i) et Libire(!) sac(rum)*; Београд; Вулић (1909: 142, n. 62), *idem* (1910: 212–213), Гарашанин (1954: 89), Mirković and Dušanić (1976: 52–53, n. 16).

8. *Cres[cens] Scup(is) [vet(eranus) ?] leg(ionis) [III Fl(aviae) f(elicis) e]x eq(uite)*; надгробни споменик; Београд; Вулић (1931: 234, бр. 624), Гарашанин (1954: 66), Mirković and Dušanić (1976: 66, n. 37).

9. *P. Ae(lius) Dionysius ve(teranus) le(gionis) III Fl(aviae) f(elicis) ex signifero*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III:12663), Вулић и Премерштајн (1900: 24, бр. 22), Vulić and Premerstein (1900: Beibl. 125, n. 22), Кондић (1960: 33), Mirković and Dušanić (1976: 64–65, n. 35); период Елегабла (218–222. г.), према атрибуту *Antoniana* (*loc. cit.*).

10. *Va(lerius?) Vict(or?) v(eteranus) l(egionis) III Fl(aviae)*; надгробни споменик; Београд; Mirković and Dušanić (1976: 102–103); II в. (*loc. cit.*).

11. *L. Aurel(ius) Mercator vet(eranus) leg(ionis) III Fl(aviae) Ant(oniana)*; надгробни споменик; Београд; Кондић (1968: 267–268), Mirković and Dušanić (1976: 68, n. 40); период Каракале (198–217. г.), после 213. г., на основу епитета *Antoniana* (*loc. cit.*).

12. *C. Val(erius) Valens vet(eranus) leg(ionis) IIII [F]l(aviae)*; надгробни споменик; Београд; Кондић (1968: 272–273, н. 3), Mirković and Dušanić (1976: 69–70, н. 42).

13. *Aurelius D... vet(eranus) leg(ionis)*; надгробни споменик; Београд; Вулић (1933: 29, бр. 82), Mirković and Dušanić (1976: 89, н. 81).

14. *L. Paterno T. f(ilio) Ianuar[i]o vet(erano) leg(ionis) IIII [F]l(aviae)*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III:8123), Mirković (1986: 122–123, н. 95).

Beneficiarius consularis

1. *M. Aur(elius) Severinu[s] b(ene)f(iciarii) co(n)s(ulares) leg(ionis) I[II] Adi(utricis) p(iae) f(idelis)*; вотивни споменик; Београд; Mirković (1962: 322–323); 217. г. (*Praesente et Ex[tricato] co(n)s(ulibus)*) (*loc. cit.*).

2. *P. Ael(ius) Ca.vi.. (Calvius ?)*; место налаза и литература исти као *beneficiarius consularis* 1.

Beneficiarius praefecti

1. *P. A[el(ius)] Valens b(ene)f(iciarius) praef(ecti) EV IA [Singidu]niensi (?)*; надгробни споменик; Београд; Mirković and Dušanić (1976: 62–63, н. 32), Mirković (1988: 100–101).

2. *P. Ael(ius) Valens b(ene)f(iciarius) pr(aefecti)*; саркофар; Београд; Вулић (1931: 7, бр. 6), Гарашанин (1954: 61), Mirković and Dušanić (1976: 62, н. 31); крај II – почетак IV в. (*loc. cit.*).

Praefectus castrorum

1. видети *veteranus* 7.

2. *Nassius Dex(ter) praef(ectus) [castrorum ili legionis ---]*; вотивни споменик – *IOM Genio castrorum leg(ionis) IIII Fl(aviae)*; Mirković (2000).

Centurio

1. *Iul(ius) F[lo]rianus (centurio) leg(ionis) IIII Fl(aviae)*; саркофар; Београд; (*CIL* III:8156), Гарашанин (1954: 79), Mirković and Dušanić (1976: 59, н. 27); крај III – почетак IV в. (*loc. cit.*).

2. *Aur(elius) Marcus (centurio) leg(ionis) IIII Fl(aviae) Galliene*; Београд; (*CIL* III:8148), Mirković and Dušanić (1976: 48–49, н. 9); после 257. г. (*loc. cit.*).

3. *(centurioni ?) I[eg(ionis) ?]*; надгробни споменик; Београд; Mirković and Dušanić (1976: 82–83, н. 66).

4. *(centurio) leg(ionis)*; вотивни споменик – *IOM pater(no)*; Београд; Вулић (1931: 49, бр. 111), Mirković and Dušanić (1976: 89, н. 80).

Optio

1. *Aemilius Dolens optio*; votivни споменик – *ИОМ*; Београд; Гарашанин (1954: 87), Вулић (1931: 7, бр. 5).

Aquilifer

1. видети *veteranus* 4.

Signifer

1. *Aur(elius) Faustinianus sig(ni)f(er) leg(ionis) III Fl(aviae)*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III: 8155), Вулић (1941-1948: 6–7, бр. 12), Гарашанин (1954: 63).

2. видети *veteranus* 7.

3. видети *veteranus* 9.

Imaginifer

1. *L. Albanus L. fil(ius) Fl(avia) Septimius Sirmi imag(inifer) leg(ionis) III Fl(aviae)*; надгробни споменик; Београд; место налаза и литература исти као *veteranus* 1.

Custos armorum

1. *Ajel(ius) Herculanu[s] c(ustos) a(armorum) leg(ionis)*; надгробни споменик; Београд; место налаза и литература исти као *veteranus* 6.

Cornicularius

1. *Barbius Ulpian(us) cornic(ularius) leg(ionis) III Fl(aviae) f(elicis)*; votivни споменик – *ИОМ*; Београд; Вулић, Ладек и Премерштајн (1903: 68, бр. 30), Вулић (1941-1948: 4, бр. 8), Гарашанин (1954: 86), Mirković and Dušanić (1976: 47, n. 6); крај I – почетак II в., можда период Хадријана (*loc. cit.*).

Strator

1. *Aurelius Demetrius str(ator) co(n)s(ularis) leg(ionis) III Fl(aviae)*; надгробни споменик; Београд; Кондић (1968: 271–272, бр. 2), Mirković and Dušanić (1976: 60, n. 28).

2. *Aur(elio) Eumeneti str(atori) leg(ati) leg(ionis)*; место налаза и литература исти као *strator* 1.

Eques

1. *Iul(io) Victorino eq(uiti) R(omano)*; саркофаг; место налаза и литература исти као *centurio* 1.

Признања

1. *T. [F]l(avio) T. f(ilio) Quirina Vict[orino d]onis donatum (!) hastis fa[leris corona]*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III:1664), Mirković and Dušanić (1976: 58–59, п. 26).
2. видети *augustalis* 1.
3. видети *duumvir* 2.

БИБЛИОГРАФИЈА

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*

Dušanić, S.

1965 Tri epigrafska priloga. *Živa antika* 15/1: 85–108.

Fitz, J.

1983 *Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*. Budapest and Bonn: Akadémiai Kiadó and Rudolf Habelt.

Гарашанин, Д.

1954 Археолошки споменици у Београду и околини. *Годишњак Музеја града Београда* 1: 45–99.

Гарашанин, Д., и Гарашанин, М.

1951 *Археолошка налазишћа у Србији*. Београд: Просвета.

Гарашанин, М.

1974 Римска вила у Железнику. *Зборник Филозофског факултета* (Београд) 11-1: 87–92.

Häussler, R.

1994 The Romanisation of the Civitas Vangionum. *Bulletin of the Institute of Archaeology* (London) 30 (1993): 41–104.

Кондић, В.

1960 Римски натписи из Вишњићеве улице. *Годишњак града Београда* 7: 29–36.

1968 Novi podaci o orijentalnom elementu u Singidunumu. *Živa antika* 18/2: 263–277.

Марић, Р.

1956 Ситни прилози из археологије и епиграфике. *Спаринар* 5-6 (1954-1955): 356–362.

Mirković, M.

1962 Dva natpisa pripadnika legije II Adiutrix. *Živa antika* 11/2: 319–325.

1968 *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*. Dissertationes 6. Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.

1986 *Viminacium et Margum*. Inscriptions de la Mésie Supérieure II. Beograd: Centre d'Études Épigraphiques et Numismatiques de la Faculté de Philosophie de l'Université de Beograd.

- 1988 Римско село Bube код Сингидунума. *Сѝаринар* 39: 99–105.
- 2000 Ein Praefectus Castrorum (?) Legionis IV Flaviae in Singidunum. *Singidunum* 2: 7–11.
- Mirković, M., and Dušanić, S.
1976 *Singidunum et le Nord-Ouest de la Province*. Inscriptions de la Mésie Supérieure I. Beograd: Centre d'Études Épigraphiques et Numismatiques de la Faculté de Philosophie de l'Université de Beograd.
- Nesselhauf, H.
1960 Zwei Inshriften aus Belgrad. *Živa antika* 10/1: 191–195.
- Papazoglu, F.
1969 *Srednjbalkanska plemena u predrimsko doba (Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi)*. Djela 30. Centar za balkanološka ispitivanja 1. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Петровић, Ј.
1932 Збирка камених споменика. *Годишњак* (Београд) 41: 217–219.
1933- Прилог римској топографији града Београда. *Сѝаринар* 8-9: 313–321.
1934
- Petrović, P.
1979 *Naissus-Remesiana-Horreum Margi*. Inscriptions de la Mésie Supérieure IV. Beograd: Centre d'Études Épigraphiques et Numismatiques de la Faculté de Philosophie de l'Université de Beograd.
- Popović, M.
1971 Singidunum, Beograd, lokalitet ulica Majke Jevrosime - nekropole. *Arheološki pregled* 13: 73–74.
- Speidel, M.
1976 Eagle-Bearer and Trumpeter. *Bönnner Jahrbücher* 176: 123–165.
- Starac, A.
1999 *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji I*. Monografije i katalozi 10/I. Pula: Arheološki muzej Istre.
- Вулић, Н.
1909 Антички споменици наше земље. *Сѝоменик* (Београд) 47/40: 109–191.
1910 Antike Denkmälern aus Serbien. *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* 13: 197–228
1931 Антички споменици наше земље. *Сѝоменик* 71/55: 1–259.
1933 Антички споменици наше земље. *Сѝоменик* 75/58: 3–89.
1934 Антички споменици наше земље. *Сѝоменик* 77/60: 1–84.
1941- Антички споменици наше земље. *Сѝоменик* 98/77: 1–280.
1948
- Вулић, Н., и Премерштајн, А. фон
1900 Антички споменици у Србији (I). *Сѝоменик* 38/34: 15–52.
- Vulić, N., and Premerstein, A. v.
1900 Antike Denkmälern aus Serbien. *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* 3: 105–178.
- Vulić, N., Ladek, F., and Premerstein, A. v.
1901 Denkmälern aus Serbien. *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* 4: 73–162.
- Вулић, Н., Ладек, Ф., и Премерштајн, А. фон
1903 Антички споменици у Србији. *Сѝоменик* 39/35: 43–88.

Zotović, R.

2002 *Population and Economy of the Eastern Part of the Roman Province of Dalmatia*. BAR International Series 1060. Oxford: Archaeopress.

2003 Основне смернице проучавања социјалне структуре Србије у периоду римске доминације на основу епиграфског материјала. *ГСАД* 19: 291–297.

RADMILA ZOTOVIĆ

A VIEW ON THE QUESTION OF THE SOCIAL STRUCTURE
OF THE POPULATION OF ROMAN SINGIDUNUM
ACCORDING TO EPIGRAPHIC MONUMENTS

Summary

The epigraphic sources from Roman Singidunum enumerate about 51 social functions, *i.e.* the members of certain social categories. Military functionaries are almost three times more numerous than civilian. The votive monuments, although rare, most often indicate worship of Jupiter independently or with the Genius of the castrum of the legio IV Flavius, and with Tera Mater, Liber and with his female companion Libera. Among military functionaries it is possible to identify people who came from the East. The two-part onomastic formulae, such as *Aurelius Maximus*, as well as the three-part form of the same type, to which is added a cognomen, suggest a romanized domestic population, but it is not quite clear if this is the native population or a population which came from the some other area. Certain of the civilian functions (*vico magister* and *princeps*, one dated in the end of 1st century and the another at the end of the 2nd century), bear witness to the process of romanisation, which on this territory, as well as in other areas of the Roman Empire, followed a certain chronological “mechanism”. This chronological „mechanism” suggests that the period of Trajan was transitional, from Roman and native to purely Roman forms of administration.

Примљено: 27. фебруара 2006.

UDC 725.94.032:003.71=124'02](497.11 Beograd)
316.334.56/.34(37 Singidunum)